

NEBÎ B. TURHAN ES-SİNOBÎ (ö.936/1530)'NİN TASAVVUFÎ DÜŞÜNCEYE YÖNELTTİĞİ TENKİTLER

Dr. Öğr. Üyesi Birol YILDIRIM

Öz: Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde medrese-tekke müesseseleri arasında ciddi bir denge kurulmuş, tekke çevreleriyle medrese çevrelerinin yakınlaşması sağlanmıştır. Muhyiddin Arabî'nin Ekberîyye mektebinin önemli bir temsilcisi olan Davud-i Kayserî 1331'de İznik'te kurulan ilk medresenin başına, aynı düşünce ekolünden Molla Fenarî ise ilk defa tesis edilen şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. Bu sayede tasavvufî düşünce Osmanlı medrese sisteminde ve ilmiye sınıfına nüfuz etmiş, mutasavvıf âlim tipi yaygınlaşmıştır. Medrese eğitimi ikmal ettikten sonra tekke eğitimine de vakıf olan mutasavvıf âlimlerin eserleri kelim, fıkıh ve tasavvufu mezc ederek meseleleri külli bir bakış açısıyla zahir ve batın perspektifinden ele almışlardır. Fakat bu denge zamanla bozulmuş ve tarikat mensuplarıyla devlet adamları ve medrese çevreleri arasında gerginlikler yaşanmıştır. Bu gerginliğin odak noktasında İbnü'l-Arabî'nin dile getirdiği bazı görüşler ile cehri zikir, sema, devran gibi hususlar yer almıştır. Şeyhülislam İbn Kemal gibi bazı âlimler İbnü'l-Arabî lehinde fetvalar verirken, XVI. yüzyılda yaşamış olan Sinoplu Abdülbarî b. Turhan, İbrahim b. Muhammed Halebî, Şeyhülislam Çivizade Muhyiddin Mehmed Efendi gibi âlimler ise İbnü'l-Arabî'nin görüşlerine karşı çıkmaya devam etmişlerdir. XVII. yüzyılda ortaya çıkarak Osmanlı ilmiye sınıfına otuz yıl civarında damgasını vuran Kadızadeliiler ise tasavvufî düşünceye muhalefeti devam ettirmişlerdir.

Biz bu çalışmamızda Osmanlı döneminin önemli bir tasavvuf muhalifi olan Nebî b. Turhan es-Sinobî'yi ele alacağız. “*Hayâtü'l-Kulûb*” ve “*Risale fi Vahdetü'l-Vücud*” adlı eserlerinde Muhyiddin İbnü'l-Arabî Hazretleri'nin şahsıyla özdeşleşmiş olan vahdet-i vücûd/tevhîd-i vücûdî anlayışı başta olmak üzere tasavvuf ekolüne tekfire varan aşırılıkta yönelttiği ağır eleştirileri değerlendireceğiz. Onun şahsında Osmanlı döneminde etkili olup günümüze kadar tesirini sürdüren “dinde tasfiyecilik/puritanizm” akımını ele alacağız. Böylelikle Sinoplu bir âlimin fikir ve düşünce dünyasını ve geçmişten günümüze entelektüel düzeyde önemli bir çatışma alanı olan zâhir-bâtın meselesini objektif bir şekilde nazara vermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Nebî b. Turhan, İbnü'l-Arabî, Vahdet-i vücûd

NEBÎ B. TURHAN ES-SİNOBÎ (ö.936/1530) MYSTICAL THINKING TOWARDS THE THOUGHT

Abstract: During the foundation period of the Ottoman State a serious balance was established between the madrasa and tekke establishments and the proximity of the tekke and madrasa

ORCID ID : 0000-0003-4640-8549

DOI : 10.31126/akrajournal.591496

Geliş tarihi : 13 Temmuz 2019 / Kabul tarihi: 09 Ağustos 2019

* Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Bölümü Ana Bilim Dalı.

establishments was ensured. Davud-i Kayseri, an important representative of Muhyiddin Arabi's Ekberiyiye school, was introduced to the first medalist in Iznik in 1331, and Molla Fenari, the same school of thought, was brought to the shahism authority, which was established for the first time. Sûfî thought penetrated into the Ottoman madrasa system and the class of theology, and the type of scholarship became widespread. After finishing the madrasah education, the works of the scholars, who are also knowledgeable in the tekke education, have handled kalam, fıkıh and mysticism from the perspective of bounty and waters with a comprehensive viewpoint. But this balance has deteriorated over time and tensions have been experienced between members of the sect and the statesmen and the madrasa. Some of the ideas expressed by Ibn al-Arabi in the focus of this tension include cehri zikir, sema, devran. Some scholars such as Shaykh al-Islam Ibn Kemal gave fetches in favor of Ibn al-Arabi, XVI. The Sino-centric Abdulbarî b. Turhan, Abraham b. Muhammad Halebi, Sheikhulislam Civizade Muhyiddin Mehmed Efendi, scholars continued to oppose the views of Ibn al-Arabi. XVII. The Kadızadeli, which emerged in the 20th century and stamped the Ottoman scholarly class for thirty years, continued opposition to the Sufi Thought.

In this study, we will see that the Ottoman period was an important mystic opponent, Nebî b. We have dealt with Turhan es-Sinobî. In his works titled "*Hayâtü'l Kulûb*" and "*Risale fi Vahdeti'l-Vucud*", Muhyiddin Ibn al-Arabi, who is identified with the personality of his personality, especially the sense of wahdat-i vücûd / tevhîd-i wujûdî we will evaluate the criticism. We will deal with the "flow of puritanism" in his persona, which was effective in the Ottoman period and sustained as much as the day-to-day effect. In this way, we will try to objectively present the world of ideas and ideas of a Sinopian scholar and the seemingly inevitable field of conflict, which is an important area of conflict in the past, on a day-to-day intellectual level.

Key Words: Nebî b. Turhan, Ibn al-Arabî, Mysticism, Vahdat-i wujûd.

Giriş

Nebî b. Turhân b. Durmuş es-Sinobî *Hayâtü 'l-Kulûb* adlı eserinde¹ genel anlamda İslam ahlakıyla ilgili hususları ele almakla birlikte püritanist/dinde arındırma denilebilecek bir yaklaşımla eserin (vr. 184a-213b) varakları arasında yer alan yirmi dokuz varak tutan otuz sekizinci bâbında tasavvuf geleneğimizi ağır bir dille eleştirip, sufileri bazı konularda tekfir etmektedir. Sinobî, "*Hayâtü 'l-Kulûb 'un İslâm 'dan sapan fırkalar ve mülhid vücûdiyye mutasavvıfları mezhebi hakkındadır*" başlığı altında ele aldığı bölüme yetmiş üç fırkayı anlatmakla başlar. Yetmiş üç fırkaya ayrılan ümmetin batıl tarafta yer alan yetmiş iki fırkasının asıl itibâriyle altı fırkaya ayrıldığını, geriye kalanların ise bunlardan meydana gelen şubeler olduğunu dile getirir. Sırât-ı müstakîm üzere olan bu kesim kıyamete kadar hak ve hakikat üzere devam edecek olan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaât ekolüdür. Bu tespitten sonra müellif, "*Mülhid vücûdiyye*

1. bk., Nebî b. Turhan b. Durmuş es-Sinobî, *Hayâtü 'l-Kulûb*, Süleymâniyye Ktp., Süleymâniye bl., nr. 703. Kâtip Çelebî ile Bağdatlı'nın kayıtlarına göre bu eseri 936/1530'da tamamlamıştır. bk., Kâtip Çelebî. *Keşfü'z-Zünnûn en-Esâmî 'l-Kütübi ve 'l-Fünûn*, (Maarif Matbaası, 1941), I, 698; Bağdatlı İsmâil Paşa *Hediyetü 'l-Ârifin: Esmâü'l Müellifin ve Âsârü 'l-Musannifin*, haz., Rıfat Bilge-Ibnü'l-Emin Mahmud Kemâl İnâl, (İstanbul:Millî Eğitim Basımevi, 1951),I, 257.

mutasavvıfları mezhebine gelince, bunların dalâleti diğer yetmişiki fırkadan daha şiddetlidir” deyip, konuya girmektedir. Bu bahiste ele alınan hususlar şunlardır: Vahdet-i vücûd, a’yân-ı sâbite, İbnü’l-Arabî² ve “*Fusûsu’l-hikem*”³ adlı eseri, İbnü’l-Arabî’nin “*Putlara tapan aslında Allah’a tapmıştır*” sözü, İbnü’l-Arabî’nin ölüm şekli, Firavun’un tevbesinin kabul edilip edilmediği,

2. İslâm medeniyetinin en parlak simalarından birisi olan, tasavvuf tarihini, kendisinden önce ve kendisinden sonra olmak üzere ikiye ayıran ve tasavvuf felsefesi ile alakalı fikirleriyle kendisinden çokça söz ettiren İbnü’l-Arabî (638/1240) bu sahadaki ender şahsiyetlerdendir. (İsa Çelik, “İmam Rabbânî Perspektifinden İbnül-Arabî’ye Tenkidî Bir Yaklaşım”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü’l-Arabî Özel Sayısı-2), [sayı: 23, (2009), ss. 149-179,150.]) Tam ismi Muhyiddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ali İbnü’l-Arabî el-Hâtemî et-Tâî el-Endülüsî (Mahmud el-Gurâb, *Şerhu Risâleti Rûhi’l-Kuds*, Matbaatü Zeyd b. Sâbit, (1407/1986), 9; Ebu’l-Hasan el-Bağdâdî, *Muhyiddîn İbnü’l-Arabî’nin Menkibeleri*, trc. A. Şener, M. R. Ayas, (Ankara: 1972), 20.) olan bu zât, İslâm dünyasının doğusunda “İbn Arabî”, batısında “İbnü’l-Arabî” diye tanınır. (bk.Yahya Hüveydî, *Târihu’l-felsefeti’l-İslâmiyye fi’l-kâreti’l-İfrikîyye*, Kahire, 1966,314; Süleyman Uludağ, *İbn Arabî*, (Ankara: 1995), 3; Mahmud el-Gurâb, eş-Şeyhü’l-Ekber *Muhyiddîn İbnü’l-Arabî*, Dimaşk 1411/1991, 5; Ziyâ Paşa, *Endülüus Tarihi*, I-IV, (İstanbul: 1305), IV, 47.) Endülüs’ün Mürsiye (Murcia) şehrinde 560/1165 tarihinde dünyaya gelir. Babası Ali b. Muhammed olup, devrin sultanı ve meşhur filozof İbn Rüşd’ün yakın dostudur. Ailesi Endülüs’ün en itibarlı ve etkin ailelerinden biridir. İbn Arabî ilk eğitimini Mürsiye’de alır. O sekiz yaşındayken ailesi İşbiliyye şehrine taşınır. İbn Arabî Hz. bu şehirde Ebû Ca’fer Ahmed el-Arabî’den ibâdet ve zühd hayatına yönelme zevkini tadar. Bundan sonra da İşbiliyye’de bulunan birçok zatla görüşerek tasavvufî eğitimine devam ederek 590/1193 yılında menzili enfusa ulaşır. Babasının vefatı üzere kendisini daha çok zühde verir. Henüz yirmi altı yaşında meşhur bir zât olur.(Süleyman Uludağ, *İbn Arabî*, 6-13; Mahmud el-Gurâb, eş-Şeyhü’l-Ekber *Muhyiddîn İbnü’l-Arabî*, 18-19) Mekke Medîne başta olmak üzere Konya dâhil İslâm dünyasının birçok kültür ve inanç merkezine yöresine seyahatlar yaptıktan sonra Şam’a yerleşti. Sevenleri tarafından “Şeyhü’l-Ekber” olarak isimlendirilerek taltif edilen bu zât, Şam’da meşhur eseri olan *Füsûsü’l-hikem*’i yazdı. Ve ünlü eseri olan *el-Fütühâtü’l-mekkiyye* adlı eserini tamamladı. (İbn Arabî, *el-Fütühâtü’l-Mekkiyye*, I-IV, ts., 553.) 638/1240 yılında bir cuma gecesi 77 yaşında iken âhirete irtihal etmiştir. (Mahmud Şâkir *el-Kütübî, Fevâtü’l-vefâyât*, (Beyrut: 1974), 3. Cilt, 436; İbnü’l-Mülekkin el-Mısri, *Tabâkâtü’l-Evliyâ*, (Beyrut: 1406/1987), 470; bk. Çağfer Karadaş, *Muhyiddîn İbn Arabî*, (İzmir: Kaynak Yay., 2008), 15-49.

3. Muhyiddin İbnü’l-Arabî (ks.) Hazretleri, aşağıdaki ifadesinde bu eserini Peygamber (sav.) Efendimiz’in emri ile yazdığını dile getirmiştir: “627 (hicrî) yılı Muharrem Ayı’nın son günlerinde Şam’da Hz. Allah’ın Peygamberi Hz. Muhammed’i gerçek bir rüyâ âleminde gördüm. Elinde bir kitap tutuyordu. Bana buyurdular ki, ‘bu Fusûsu’l-Hikem kitabıdır. Bunu al ve halka açıkça anlat da bu hikmetlerden herkes faydalansın.’ Ben, Allah ve Resûlü’ne boyun eğmek ve aramızdan emir vermek mevkiinde olanların emirlerini dinlemek yaraşır, dedim. Yüce Peygamber’in bana tarif ettiği vech ile bir eksiklik ve bir fazlalığa meydan vermeden, bu kitabın halka açıklanması hususunda ümidimi gerçekleştirdim. Halis niyetle hareket ettim. Temiz bir maksat ve himmet güttüm.” (İbn Arabî, *Fusûsu’l-Hikem*, Ter. M. Nuri Gençosman, Ataç Yay., (İstanbul: 2007), 23; Ayrıca bkz. Müeyyiduddin el-Cendî, *Şerhu Müeyyiduddin el-Cendî alâ Fusûsi’l-Hikem*, (Beyrût: Dârü’l- Kütübü’l-İlmiyye, 1971), 99-106; Mustafa b. Süleyman Bâlîzâde el-Hanefî, *Şerhu Fusûsi’l-Hikem*, (Beyrût: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2003), 12-14.

ye's anında imânın makbul olup olmadığı, velâyet nübüvvet konusu, raks, semâ ve zikir gibi hususların caiziyeti, raks ve vecdin Samirî'nin icâdı ve harâm olup olmadığı; zikir esnasında yapılanın lu'b olup olmadığı, azâb ehlinin azâbı tatmaları, rüyanın te'vilinin doğru olup olmadığı,⁴ İbnü'l-Arabî'nin mezhebi ve bu mezheple çelişip çelişmediği, Halvetiyye mensûb olanların tekfiri, velâyet-nübüvvet meselesi, sufilerin zâhir ibâdetlerden kendilerini muaf tutmaları⁵ gibi hususları irdeler.⁶ Nebî b. Turhân "*hevâya rağbetkâr ve münkîr-i tarîkat...*"⁷ tavrını "*Risâle fî vahdeti 'l-vücûd*"⁸ adlı küçük risâlesinde de sürdürür.⁹

Nebî b. Turhân'ın *Hayâtü 'l-Kulûb* adlı eserinden haberdar olan Ömer Fânî Efendi (v. 1034/1624-25)¹⁰ "*Samsâmü 'l-Hisâm*" adlı bir eser yazarak sufîye ricaline ve geleneksel ehl-i sünnet anlayışının ürünü olan değerlere yöneltilen bu ağır ithamlara cevap verir. Ömer Fânî Efendi, eserinin te'lif sebebinin şöyle açıklar: "*Yüce Alah'ın irâdesi ile kış mevsiminde göğüs hastalığına müptelâ olmuş, ilaçlarla tedavi gördüğüm bir esnada, akıllı ve seyyid soylu olan bir kardeş, elinde Nebî b. Turhan b. Durmuş'a ait "Hayâtü 'l-Kulûb" isimli kitap olduğu hâlde beni ziyârete geldi. Bana kitabı okudu. Gördüm ki, bu kitap, (hak ettiği ismin) zıddı bir isimle isimlendirilmiş, yazarı daha hayatta iken ölmüş, kitabı ise diri olarak vasıflandırılan insaf sahipleri nazarında "Memâtü 'l-kulûb" "Kalplerin Ölümü" olarak anılacaktır. Her asırda binlerce şâhid*

4. bk. Birol Yıldırım-R.Najî Qasem, "Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi'nin Rüya Kavramı ve Rüya Yorumu Hakkındaki Görüşleri", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, c. 5, S. 10, (2016),26-62.

5. Nasların zâhirî manalarını kabul etmeyen ve kendince te'vil eden Bâtıniyye ile karıştırılmış olmalıdır. (bk. Avni İlhan, "Bâtıniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 1992), 5; 190-194.

6. bk. Nebî b. Turhan b. Durmuş es-Sinobî, *Hayâtü 'l-Kulûb*, vr. 184a-213b.

7. Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi'nin tasavvuf karşıtları için kullandığı bir tabirdir. (bk. *Lemeât-ı Nakşibendiyye*, (Yazma) DTCF Kth. Yazmalar Bl., M. Ozak, I, No: 570, vr.10b.)

8. bk. es-Sinobî, *Risâle fî vahdeti 'l-vücûd*, Bayezit Devlet Ktp., Veliyüddin Ef., 1294. 48-49 s. nr. 4032.

9. Müslümanlar arasındaki tekfir suçlamaları büyük oranda şirk ve iman-amel münasebetleri kaynaklıdır. Medrese çevrelerinin bazı mutasavvıflara yönelttiği tekfir suçlaması kelâm ilminden referans alınarak şirk suçlaması ekseninde gerçekleşmektedir. İman-amel münasebetleri üzerinden ortaya atılan tekfir suçlamaları ise daha çok kelâmî mezhepler arasında ve farklı iman tarif ve yorumları üzerinden gerçekleşmiştir. Kelâm mezheplerinin benimsedikleri iman tarifleri ve iman konulu ibarelerin farklı yorumları için bkz: Mustafa Aykaç, Tahâvî Bağlamında İki Farklı Hanefîlik Okuması (Ekmelüddîn el-Bâbertî ve İbn Ebi'l-İzz Örneği), *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, cilt: XVII, sayı: 33, s. 127-156.

10. bk. Ferzende İdiz, *Ömer Fânî Efendive Tasavvufu Dair Üç Eseri*, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum-2009).

tarafından müşâhade edilmiş, hayr, kurtuluş, velâyet ve başarıları ile meşhur olmuş; kendilerine vâsıl olunması umulan meşhur bir tâife aleyhine takındığı bu cesâret ve cür'ete gerçekten hayret ettim. Dini gayret ve hamiyetten dolayı, iyice düşünülmediği zaman, yazarın söylediklerinin doğru olduğu zanedilir endişesiyle, ki böyle bir zan ulû'l-elbâba göre günahdır. Yüce bir tâife olan sufilere müdafaa etme bâbında, hakikat ve doğru olanı açıklamadan, öylece durup seyretmeyi nefsimе yediremedim. Bu nedenle, ben de istenilenin anlaşılması için bana ne ilhâm edildiyse yazdım ve bu kitaba da "Samsâmü'l-Hisâm" ismini verdim. O hâlde anlatılanları dikkatlice dinle de (yazarın) nefsini küfre nasıl düşürdüğünü ve 'Kim kardeşine bir kuyu kazarsa, kendisi o kuyuya düşer'¹¹ sözünün nasıl gerçekleştiğini gör."¹²

Bu ifadelerden, Ömer Fânî Efendi'nin eserini, Nebî b. Turhân b. Durmuş es-Sinobî (ö.936/1530)¹³ adındaki bir müellifin, *Hayâtü'l-Kulûb* ismini verdiği ve içinde tasavvuf ehli ve tasavvufa dair konulara çok ağır eleştiriler bulunan kitaba cevap mahiyetinde yazdığı anlaşılmaktadır. Nebî b. Turhân b. Durmuş es-Sinobî söz konusu eserinde¹⁴ genel anlamda İslam ahlakıyla ilgili hususlar ele alınmakla birlikte (pürütanist/dinde arındırma) bir yaklaşımla¹⁵ eserin (184a-213b) varakları arasında yer alan otuz sekizinci babda tasavvuf geleneğimizi ağır bir dille eleştirip, sufilere bazı konularda tekfir etmektedir. Bu bölüm yirmi dokuz varak tutmaktadır. Ömer Fânî Efendi, *Samsâmü'l-Hisâm* adlı eserini, ağırlıklı olarak mutasavvıflarla ilgili olan otuz sekizinci bâba reddiyye olmak üzere yazmıştır. Söz konusu eserinde toplam beş hadîs-i şerîfi delil getirmiştir. Bunlardan üçü *Kütûb-i Sitte*'dendir.¹⁶

Ömer Fânî Efendi, İbnü'l-Arabî'ye Firavun'la ilgili yöneltilen eleştirilere

11. bk. *Hasetçinin eli ermez bir işe*

Kime kuyu kazarsa kendi düşe! (bk. Yunus Emre, *Nasihatler Kitabı (Risâletü'n Nushiyye)*, (haz. Ziya Avşar, (Eskişehir: 2013), 92.

12. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, İstanbul Üniv. Küt., Ay., 3808, vr. 53b-63b, 53b-54a.

13. bk. Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, I, 698; Bağdatlı, *Hedîye*, I, 257 (Bu kaynakların ikisi de Nebî b. Turhân hakkında kısa bilgi vermekte, eserinin yazılış tarihini kaydetmekle birlikte, yazarın ölüm tarihi hakkında bilgi vermemektedir.)

14. bk. Nebî b. Turhan b. Durmuş es-Sinobî, *Hayâtü'l-Kulûb*, Süleymâniyye Ktp., Süleymâniyye bl., nr. 703. Kâtip Çelebî ile Bağdatlı'nın kayıtlarına göre bu eseri 936/1530'da tamamlamıştır. bk. *Keşfü'z Zünûn*, I, 698; Bağdatlı, *Hedîye*, I, 257.

15. Püritanizm ve püritanist hareketler için bk., Ahmet Yaşar Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, 17-21/1-2, (1983), 208-225; Muhammed Raşid Akpınar, "Osmanlı Toplumunda Selefî Düşüncenin Tipik Bir Temsilcisi Olarak Kadızâdeliler", *İlahiyat Akademi Dergi*, 1/1-2, (2015),303-315.

16. Hadislerin geçtiği yerler için bk., Ömer Fânî Efendi, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 57b-59a; age., 62a-b.

genellikle Turhan'ın bağlı olduğu mezhebin görüşünü hatırlatarak cevap verir. Örnek olarak “*İmâm Mâlik, ‘ye’s anındaki imân makbuldur’ diyor. Şeyh kendisi de Mâlikî Mezhebi’ne mensûbtur*”¹⁷ diyerek İmâm Mâlik (v.179/795)’i referans gösterir. Yine Nebî b. Turhan’ın sufileri tekfir etmesine karşılık, İbn Hümâm (v. 861/1457)’ı konuştırur: “*Yazar ise Allah’tan korkmadan, Yüce Allah’ın tüm evliyâsını tekfir etmektedir. İbn Hümâm ‘İmâmet bâbı’ başlığı altında şöyle demektedir: ‘İmâm Ebû Hanîfe ve Şafî’den, ehl-i kıbleden olup, bid’at ehli olan hiç kimsenin tekfir edilemeyeceği hususu sâbit olmuştur.’ Kat’i naslarla bid’at ehli ile muhâlefet etmelerine rağmen, bunlar içtihadî meselelerle ilgili olup, İslâm imâmîlerinin ittîfakı ile küfrü gerektirmez.*”¹⁸ Bu ifâdeleri delil olarak kullanan Ömer Fânî Efendi, Nebî b. Turhân’ı tekfir eder.¹⁹

Ömer Fânî Efendi, İbnü’l-Arabî’yi tekfir eden Nebî b. Turhan ve benzerlerine en etkili cevabı ise Yavuz Sultan Selim Han’ın “*müftü’s-sakaleyn/insanların ve cinlerin müftüsü*” olarak meşhur olan Şeyhü’l-İslâm İbn Kemal Paşazade (v. 943/1536)’ın İbnü’l-Arabî hakkında verdiği şu olumlu fetvâsıyla sürdürmektedir. Müftü İbn Kemâl şöyle demektedir:

“*Bismillahirrahmânirrahîm*

Kulunu ihlaslı âlimlerden ve peygamberler ve resullerinin vârislerinden kılan Allah’a hamd olsun. Salât, sapıtan ve saptıranların ıslahı için gönderilen Muhammed’e ve apaçık nurlu şeriatı uygulamaya çalışan onun yakınlarına ve ashabına olsun. Ey insanlar! Biliniz ki, büyükşeyh, değerli önder, âriflerin kutbu, muvahhidlerin imamı Endülüslü Hâtem Tayy kabilesinden Muhammed b. Arabî, kâmil bir müctehid ve fâzıl bir mürşiddir. Şaşılacak menkıbeleri, olağan üstü hâlleri/kerametleri ve âlimler nezdinde makbul pek çok talebesi bulunmaktadır. Onu inkâr eden hata etmiştir; inkârında ısrar ederse, dalâlete düşmüş olur. Bu durumda sultana gereken onu terbiye etmesi ve inancından çevirmesidir. Çünkü sultan doğruyu yaptırmak ve kötüden menetmekle memurdur. İbnü’l-Arabî’nin birçok eseri vardır; Fusûsu’l-hikem ve el-Fütühâtü’l-Mekkiyye bunlardandır. Bu eserlerde yer alan meselelerin bir kısmının sözü ve mânâsı açık, ilâhî buyruğa ve şer’-i nebevîyyeye uygundur. Bir kısmı ise zâhir ehlinin anlayışına göre gizli olup keşf ve bâtın ehlinin anlayışına göre açıktır. Şeyhin merâmını anlamayana bu durumda susmak düşer. Zira Allah Teâlâ: “İlmin olmadığı şeyin ardına düşme, çünkü kulak, göz ve kalbin her biri bu davranıştan sorumludur”²⁰ buyurmaktadır. Allah doğru yola götürür, dönüş ve varış O’nadır. Bu fetvâyı Ahmed b. Süleyman b. Kemâl yazmıştır. Yüce

17. Ömer Fânî Efendi, *age.* vr. 57b-58a.

18. Ömer Fânî Efendi, *age.* vr. 60a.

19. İdiz, *Ömer Fânî Efendive Tasavvufa Dair Üç Eseri*, 81-82.

20. 17. el-İsrâ: 36

Melik onu affetsin."²¹

Ömer Fânî Efendi, İbnü'l-Arabî (v.638/1240)'ye yöneltilen eleştirilere cevap verirken zaman zaman onun *Fütûhâ*²³ ve *Fusûs* isimli eserlerine atıfta bulunur. İbnü'l-Arabî'nin *Fusûs*'unu rüyasında Resûlullah (sav.)'i görmesi üzerine yazdığını belirtmesini eleştiren ve '*Kendisine başka şeyler karıştığından, rüyanın te'vili doğru olmaz*' diyen Nebî b.Turhan'a Fânî Efendi şöyle cevap verir: "*Yazar bununla Şeyh-i Ekber (ks.)'in müjdeleyici rüyasını kast ediyor. Bu rüyada İbnü'l-Arabî, Resûlullah (sav.) tarafından Fusûs adlı eserini yazmakla emrolunmuştu.*"²⁴ *Hâl böyleyken gel de şu cesaretine bak. Resûlullah (sav.)'in şu hadisini düşünmeden nasıl da rüyanın te'vili (yorumu) doğru olmaz diye biliyor! Resûlullah (sav.), şöyle buyurmuştur: 'Kim beni rüyasında görürse gerçekte görmüştür. Çünkü şeytan benim şeklime giremez.'*"²⁵ *Dolayısıyla ihtilat ihtimali yoktur. Görünüşten ibâret olan ilmin mekrinden Allah'a sığınırız*"²⁶ *demek sûretiyle isim vermeden Fusûs'dan istifâde ettiğini gösterir.*"²⁷

21. İbn Kemâl'in asıl adı Şemseddin Ahmed'dir. Şehzâde Bâyezid'e (II. Bâyezid) lalalık yapan büyük babası Kemal Paşa'ya nispetle Kemalpaşazâde veya İbn Kemal diye anılır. Önceleri askerî sınıfta görev alan Kemalpaşazâde yaşadığı bir olay sebebiyle bu görevini bırakmış ve ilmiye sınıfına intisap etmiştir. Kısa zamanda müderrislik, kadılık, kazaskerlik ve şeyhülislamlık mertebelerini elde etmiştir. Yavuz Sultan Selim zamanında Edirne kadılığı, Anadolu kazaskerliğine ve Zenbilli Ali Efendi'nin vefatından sonra da şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. Kemalpaşazâde hadis, tefsir, fıkıh gibi dinî ilimler başta olmak üzere tarih, edebiyat, felsefe, dil ve tıp alanlarında eser vermiş çok yönlü bir âlimdir. İlmî ihâtası, muhâkeme ve münâzara kudreti, dinî meseleleri çözme ve fetvâ verme konusundaki kabiliyetinden dolayı "*müftü's-sakaleyn/insanların ve cinlerin müftüsü*" lakabıyla anılmıştır. İbnü'l-Arabî hakkında verdiği olumlu fetvâ Yavuz Sultan Selim üzerinde etkili olmuş padişah, Mısır dönüşünde dört ay kadar kaldığı Dımaşk'ta İbnü'l-Arabî'nin kabri üzerine bir türbe, cami ile imâret yaptırmıştır ve türbenin girişine Kemalpaşazâde'nin şeyh hakkında yazdığı fetvasını yazdırmıştır. (Bkz., Abdurrezzak Tek, "İbnü'l-Arabî'yi Müdâfaa Amacıyla Kaleme Alınan Fetvâlar", *Tasavvuf/İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2)*, 10/23, (2009), 281-301, 295-297; Şerafettin Turan, "Kemalpaşazâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25; 238-240; Mustafa Tahralı, "*Muhyiddin İbn Arabî ve Türkiye Tesirleri*", *Endülüs'ten İspanya'ya*, (Ankara: TDV Yay., 1996), 69-78.

22. bk. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. vr. 56b.

23. bk. İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, trc. M. Nuri Gençosman, (İstanbul: Ataç Yay., 2007), 23; Ayrıca bkz., Müeyyiduddin el-Cendî, *Şerhu Müeyyiduddin el Cendî alâ Fusûsi'l-Hikem*, (Beyrût:Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971), 99-106; Bâlîzâde el-Hanefî, *Şerhu Fusûsi'l-Hikem*, 12-14.

24. Buhârî, Tabir, 10; Müslim, Rüya, 10-13; ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behram, *Sünen*, (Beyrût: Dâru İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye), Rüya, 4.

25. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 57b.

26. İdiz, *Ömer Fânî Efendi ve Tasavvufa Dair Üç Eseri*, s. 85.

27. Sinobî, *Hayâtü'l-Kulüb*, vr. 197a.

İddialar ve Bu İddialara Verilen Cevaplar

Nebî b. Turhan tarafından tasavvuf ehline yöneltilen yirmi sekiz ağır iddia ve Ömer Fânî Efendi tarafından verilen cevaplar kısaca şöyledir:

Turhan birinci iddiasında vahdet-i vücûd neşvesine sahip sufileri sapkınlık ile suçlar.²⁸ Ömer Fânî Efendi bu haksız ithamı çürütür. Müellif, *Samsâmü'l-Hisâm* adlı eserinde İbnü'l-Arabî'ye yöneltilen itham ve eleştirilere cevap vermektedir. Gölgenin varlığı, sahibinin varlığına bağlıdır. Mutlak olarak gölge sahibinden soyutlanıp ayrılamayacağı gibi, sahibi olmadan da gölge var olamaz. Aksine gölgeye bakıldığında sahibinin yerine geçer. Sahibine bakıldığı zaman ise, bu (gölge) hakikatte hiçbir şey değildir, denir. Dolayısıyla tek bir şey oldukları tasavvur edilemez. Zira bu durum, gerçekte iki ayrı varlığın olmasını gerektirir. Bu bağlamda böyle bir durum muhaldir.²⁹

Turhan ikinci iddiasında sufilerin “*Nereye dönerseniz Allah’ın vechi (yüzü)*”³⁰ *işte oradadır...*”,³¹ “*Herkesin yöneldiği bir yön vardır...*”,³² “*Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir*”³³ şeklindeki bazı ayet-i kerimeleri kendilerince anlayıp görüşlerine delil olarak getirdiklerini öne sürer.³⁴ Fânî Efendi bu iddiaları birer birer ele alarak çürütür.³⁵

Turhan’ın üçüncü iddiası vahdet-i vücûd/vücûdiyye ehli Halvetiyye sufilerinin “*Vâcib’in dışında hiçbir şey mevcut değildir. Bilakis (var olan ve görünen) her şey Vâcib’in kendisidir. Eşyada görülen çokluk ise hayal, serap olup, hariçte yani gerçek manada hiçbir hakikatleri yoktur*”³⁶ şeklindeki görüşlerine yöneltilen ithamlardan ibarettir. Ömer Fânî Efendi’ye göre bu iddianın sahipleri sufilerin ıstılahlarına tam vakıf değildir. Çünkü burada kastedilen şudur:

28. bk. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, 54a-55a; Sinobî, *Hayâtü'l-Kulûb*, vr. 197a.

29. Vechü'l-Hakk, Arapça’da Hak’ın yüzü demektir. O, kendisiyle bir şeyin hakkın var olmasıdır. Zirâ varlığın Hakk Teâlâ’dan başka bir hakikati yoktur. Yukarıdaki âyet-i kerîme’de bu gerçeğe işaret olunur. Bütün varlıklarda ikâmet eden (var olan) Hak’ın aynıdır. Varlıklarda Hak’ın kayyumiyetini (kâim olduğunu) gören, her şeyde Hak’ın yüzünü görür. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri&Deyimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Anka Yay., 2004), 695.

30. 2. Bakara: 115.

31. 2. Barara: 148.

32. 11. Hûd: 56.

33. Sinobî, *Hayâtü'l-Kulûb*, vr. 197b.

34. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 55a-55b.

35. Sinobî, *Hayâtü'l-Kulûb*, vr. 198b.

36. Sözlükte “şey” anlamına gelen mâ ile “başka, gayr” anlamındaki sivâ kelimesinden türetilmiş bir tabir olan mâsivâ, mâsivallah, mâsivel-Hak şeklinde de kullanılır. Tasavvufta yaygınlığı sebebiyle çok defa mâsivâ demekle yetinilir. Mâsivâ, Allah Teâlâ dışında kalan her şey için kullanılır. (bk., Abdurrezzak Kâşânî, *Tasavvuf sözlüğü*, çev., Ekrem Demirli, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 306; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 576; Süleyman Uludağ, “Mâsivâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*(TDV Yayınları, 2003), 27; 76.

Mâsivânın³⁷ hakikati yoktur. Dolayısıyla varlıklar, hariçte akıl ve his mertebesinde var oldukları hâlde, onu “Vâcibü'l-Mutlak”la bir saymak sahih olmaz.³⁸

Nebî b. Turhan’ın dördüncü iddiası bir yanlış anlamının sonucudur.³⁹ Su-filerin, ‘Azab her ne kadar zahirde azab ve ıstırab gibi görünse de, daha sonra bu azab onlara yumuşatılır. Azab ehlinin, hakikatini tatması caiz olan azaba, ki onlar celâlin mazharlarıdır, gelince her ne kadar onlardan azab sûreti yok olmasa da onlara bir nev’i uzûbet (tatlılık) hasıl olur’ şeklindeki sözlerinden maksatları, Rahman ve Rahim olan Alah’a sırf hüsn-i zandan başka bir şey değildir. O Allah ki, şöyle buyurmaktadır: “Rahmetim, gazabımın önüne geçmiştir.”⁴⁰ Ömer Fânî Efendi, “Ah keşke bilgim yetse de anlayabilsem. Mebde’ ve meâdın kendisine döneceği ve başlangıcın kendisinden olduğu Allah’a güzel zandan daha lüzumlu ne olabilir?” diyerek hayıflanır.⁴¹

Nebî b. Turhan beşinci olarak “Fusûs’un sahibi (İbnü’l-Arabî), ilk dönemlerinde âlimlerin faziletlisi ve meşâyihin reisi iken, son zamanlarında şeytan gibi, mülhidler reisi oldu”⁴² şeklinde bir iddia ortaya atar. Ömer Fânî Efendi, bu iddiayı “Zîrâ, yarasalar kusurlu bulsalar (hoşlanmasalar) da güneş yine de güneştir” teşbihi ile cevaplar. İşin aslı, Turhan, manevî bir emirle yazılmış⁴³ olan Fusûs’un hakikatini görememiştir.⁴⁴

Altıncı iddia, İbnü’l-Arabî’nin ‘Ulûhiyet iddiasında bulunan kimse, bu davasında doğrudur’⁴⁵ şeklinde geçen Fusûs’daki görüşüne yöneliktir. Ömer Fânî Efendi’ye göre, hakikat lisanıyla a söylenmiş olan bu sözlerin hepsi “cem”⁴⁶ makâmı”nda tezahür etmiştir. Dolayısıyla bunu ancak ehli anlar. Şer’-i mutaharranın vücûd bulduğu yer “fark makâmı”dır.⁴⁷ O hâlde evlere kapılardan girmeli ve yay, erbâbının/kemankeş eline verilmelidir.⁴⁸

37. Ömer Fânî, *Samsâmü’l-Hisâm*, vr. 55b-56b.

38. Sinobî, *Hayâtü’l-Kulûb*, vr. 199a.

39. Buhari, "Tevhid", 55; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/242.

40. Ömer Fânî, *Samsâmü’l-Hisâm*, vr. 56b.

41. Sinobî, *Hayâtü’l-Kulûb*, vr. 199b.

42. bk. çalışmamız 4. Dipnot.

43. Ömer Fânî, *Samsâmü’l-Hisâm*, vr. 56b-57a.

44. Sinobî, *Hayâtü’l-Kulûb*, vr. 200a.

45. Sâlik, cem’ makâmında iken, kendisinde olmadığı için şerîat kurallarına göre sorumlu tutulamaz. Nitekim bu durumun benzeri hüküm şerîatta da mevcuttur. Fıkha göre akli başından gidip de beş vakitten fazla namazını kaçırın kimse, kaçırıldığı namazlardan sorumlu tutulmaz. Ancak sâlik, şathiyat türü sözleri, akli başında ve fark makâmında iken söylerse bu küfrü icâb eder. (Ömer Fânî, *Samsâmü’l-Hisâm*, vr. 56b-57a.)

46. Ayrılık (Fark) Makâmı: Halkı Hak olmadan görmek. Veya kulluğu görmek. Kâşânî, age., 433; Beşerî hallere yaklaşma ve kulluğu yerine getirme açısından kulun kesbine, fark denir. Cebecioglu, age.205.

47. Ömer Fânî, *Samsâmü’l-Hisâm*, vr. 57a.

48. Sinobî, *Hayâtü’l-Kulûb*, vr. 200a; Ömer Fânî, *Samsâmü’l-Hisâm*, vr. 57a (hâşiye).

Yedinci iddiasında Turhan, İbnü'l-Arabî'yi kastederek: “Allah, onu (İbnü'l-Arabî), dünyada iken boynunun vurulmasıyla helâk ettiği gibi, âhirette de onu, ona tabi olanlarla ve sevenleriyle beraber inşaallah ateş azabı ile helâk edecek tir”⁴⁹ der. Ömer Fânî Efendi'ye göre, bu, açık bir iftiradır. Zira Şeyh-i Ekber (ks.) Salihîye'de Şam-ı Şerif'te eceliyle vefat eder. Üzerine büyük bir türbe ile cami inşa edilmiş, halen ziyaret edilmekte ve kendisiyle insanlar bereketlenmektedirler. Bu görüşü ile Turhan, bir mürşidin terbiyesinden geçmemiş olan nefs-i emmâresine uymuştur. Dolayısıyla sû-i zanda bulunmuş, kibre kapılmış, günaha girmiştir. Eğer inkâr ettiği bu büyük zatlardan birisinin irşadından geçse idi, o zat ona kilitleri açacaktı ve kapıdan girip böylece hakikatleri bulacaktı. (Oysa) kötü nefsiyle kibirlendi, mecazi küfürden korktu ve bu sebeple de hakiki İslam'a ulaşamadı. Bu durumun ona kaybettirdikleri, kayıp ettiklerinden daha fazladır. Şu meşhûr söz bu bağlamda oldukça anlamlıdır:

“Toz duman ortadan dağılıp çekilince göreceksin
Altındaki (bindiğin) at mıdır yoksa eşek mi?”⁵⁰

Turhan'ın sekizinci iddiası “Kendisine başka şeyler karıştığından, rüyanın te'vili doğru (bir anlam ifâde etmez) olmaz. Zirâ İbnü'l-Arabî, ‘Firavun dünyadan (günahlardan) temizlenmiş olarak tâhir bir şekilde ayrıldı’⁵¹ şeklindedir. Ömer Fânî Efendi'ye göre, Turhan bununla Şeyh-i Ekber (ks.)'in müjdeleyici rüyasını kasetmektedir. Bu rüyada İbnü'l-Arabî, Resulullah (sav.) tarafından *Fusûs* adlı eserini yazmakla emrolunmuştur.⁵² Hâl böyleyken gel de şu cesâretine bak. Resûlullah (sav.)'in şu hadisini düşünmeden nasıl da rüyanın te'vili (yorumu) doğru olmaz diyebiliyor! Resûlullah (sav.), şöyle buyurmuştur: “Kim beni (rüyasında) görürse gerçekte görmüştür. Çünkü şeytan benim şeklime giremez.”⁵³ Dolayısıyla ihtilat ihtimali yoktur. Görünüşten ibaret olan ilmin mekrinden Allah'a sığınırız.⁵⁴

Dokuzuncu iddiasında Turhan, İbnü'l-Arabî'ninbu söyledikleri ile mensûbu olduğu mezhebin görüşüyle çeliştiğini söyler.⁵⁵ Fânî Efendi ise asıl çelişkinin Turhan'ın zihninde olduğunu söyledikten sonra, “Hayret! İmâm Mâlik Rahimehullah hakkında neler diyor! İmâm Mâlik, ‘Ye’s (ümitsizlik) anındaki imân makbuldür’ diyor. Şeyh (İbnü'l-Arabî), kendisi de Mâlikî

49. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 57a-57b; İdiz, *Ömer FânîEfendive Tasavvufa Dair Üç Eseri*, s. 238.

50. Sinobî, *Hayâtü'l-Kulûb*, vr. 200a.

51. bk. Makalemiz, dipnot: 40.

52. Buhârî, Tabir, 10; Müslim, Rüya, 10-13; Dârimî, Rüya, 4.

53. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 57b; İdiz, *Ömer FânîEfendive Tasavvufa Dair Üç Eseri*, s. 239.

54. Sinobî, *Hayâtü'l-Kulûb*, vr. 200b.

55. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 57b-58a.

mezhebine mensuptur. Sanki annesinden, Hanefî'nin Şafî'ye veya diğerlerine itirazının caiz olmadığını, bütün müçtehidlerin Hakk'a itikat ettiklerini, Hakk'ı icrâ ettiklerini ve onlara tâbi olanların da böyle olduklarını işitip öğrenmemişe benziyor. Bu tür cüz'i meseleleri ayırt edemeyen kimse, büyük evliyânın derecesine nasıl yetişip onları anlayabilir ki? Elleriyle yaptıkları sebebiyle Allah onu, havlayan köpeklerin cezasıyla cezalandırsın. Cezalandırdı da"⁵⁶ buyurarak Turhan'ı nakzeder.

Onuncu iddia "Sonuç olarak Halvetiyye Tarîkatı'na mensup vücûdiyye mutasavvıflar, Allah'ın, Resûlullah'ın ve fukahânın sözlerini inkâr ettiklerinden dolayı kâfir oldular"⁵⁷ şeklindedir. Fânî Efendi'ye göre Turhan aldanmış cesur bir gafildir. Çünkü her şeyden beri olan Allah'tan korkmadan, birçok yerde Allah dostlarının tümünü tekfir etmektedir. Zira Halvetiyye, Melâmiyye ve benzeri tarikler, tevhid hususunda mutabıktırlar. Aralarında bu konuda bir ihtilâf yoktur. Onlar sadece etkiya ve esfiya kimseler olup, imanları şuhudi ve huzûrdır. İhtiyatlı ve evla olanı seçerler. Turhan onların maksatlarını anlayamamıştır. Eğer tekfir ve tel'in edilenler, söz, fiil ve halleriyle buna müstahak değillerse, bu iki söz (tekfir ve tel'in) mutlaka sahibine geri döner. Söylenenlerden onları tekrar tekrar tenzih edip, Turhan'ın sözlerinden Allah'a sığınmak gerekir. Şüphesiz ki Allah, kahredici (kahhar), intikam alıcı (müntekim) ve Cebbar'dır.⁵⁸

Turhan'ın on birinci iddiası "İbnü'l-Arabî, iddialarını ispatlamak için ortaya attığı delillerinde hataya düşmüş ve böylece insanları küfür ve dalâlete sürüklemiştir"⁵⁹ şeklindedir. Fani Efendi'nin cevabı ise şöyledir: İbnü'l-Arabî'nin bağlı olduğu Mâlîkî mezhebine göre (ye's anındaki imanın geçerli olduğu vb. görüşler küfür ve dalâleti gerektirmemektedir. Küfür Turhan'ın zihnindedir. Fiil cümlesi⁶⁰ ile müphemlik ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla başka

56. Sinobî, *Hayâtü'l-Kulûb*, vr. 200b.

57. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 57b-58a.

58. Sinobî, *Hayâtü'l-Kulûb*, vr. 201a.

59. Burada Yunus Süresi 90. âyette geçen ve Firavun'un imân ettiğini beyân eden sözü kast edilmektedir. Âyet şöyledir: "Nihâyet (Firavun) boğulmak üzere iken, 'İsrailoğulları'nın imân ettiğinden başka hiçbir ilah olmadığına inandım. Ben de müslümânlarım' dedi." (Yunus, 10/90) *Fusûsu'l-Hikem*'i şerh edenlerden Bâlî Efendi, ilgili Fassı şerh ederken şöyle demiştir: "Şeyh-i Ekber, Firavûn'un imânının sıhhati konusunda zikrettiği delilleri nass olmak üzere zikretmemiştir. Eğer bunları nass olarak ileri sürmüş olsaydı, sözünün sonunda 'bu konuda iş Allah'a kalmıştır' demezdi. 'Kur'an'da bulunan durumun zâhiri budur.' dedi. 'Bu, nassdır.' demedi. Şeyh'in sözleri Firavun'un imânının sıhhatini göstermez, sıhhatinin câiz olduğuna işaret eder. Yani Cenab-ı Allah Onun ruhunu temiz olduğu hâlde kabz etmiş olması mümkündür demektir. Şeyh'in, Firavun'un Müslümanlardan olduğuna kâni olduğu görüşünde olan şârihler (Fusûs şârihleri) hataya etmişlerdir." (Bkz., İsmâil Fenni Ertuğrul, *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî*, Haz. Mustafa Kara, (İstanbul: İnsan Yay., 1991), 161-162.

60. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 58a-58b.

söze gerek yoktur.⁶¹

On ikinci iddia “*Müslümanların ittifakı ile ye’s (ümitsizlik) anındaki imân makbul değildir*”⁶² şeklindedir. Fakat bu, bir yalandır. Zira (ye’s anındaki imân) İmâm Mâlik (ra.)’e göre makbuldür. Bu, bilinen ve kitaplarda yazılmış olan bir husustur. Bunu da gafillerden başka kimse inkâr etmez.⁶³

On üçüncü iddia “*Mel’un Firavun’un imân üzere öldüğünü iddia eden kimisenin, Kur’ân’ı yalanladığı ve Melikü’l-Deyyân olan Allah’ın Kelâm’ında çelişki bulunduğunu câiz gördüğü (bunun bu anlama gediği), İslâm ümmeti, şeriat ve ahkâm ulemâsınca bilinen bir gerçektir*”⁶⁴ şeklindedir. Böyle bir iddiada bulunmak büyük bir cür’ettir. Ortada sert bir usupla tekfir edecek bir durum yoktur. Zira Şeyhü’ş-Şüyûh/İbnü’l-Arabî (ks.) Mâlikî mezhebi’ne mensuptur. Onun mezhebinde, ye’s anındaki iman makbuldür. Turhan’ın tekfir iddiaları ile birilerinin boynuna takmaya çalıştığı lanet halkası gibi olan küfür halkası aslında kendi boynuna geçerek kendisine rücû ettiği gibi, İmâm Mâlik’i de tekfir etmiş olmaktadır. İşin aslı Şeyh, Firavun’un imanını cezm etmemiştir. Mûsâ Fassî’nin sonunda şu ifadeleri bu gerçeği ortaya koymaktadır: “*Kur’ân’da vârid olanın zâhir manası budur. Bundan sonra biz, bu konuda iş Allah’a kalmıştır deriz. Firavun’un şekâveti hususunda insanların çoğunun kalbine yerleşen fikre gelince, bu konuda dayanabilecekleri bir nass yoktur.*”⁶⁵ Mü’min kimseden bu tür iftira ve küfürlerin sudur bulması caiz değildir.⁶⁶

Turhan’ın on dördüncü iddiası, “*Halvetiyye’ye mensup mutasavvıfları zemetmeğe gelince, onlar, ‘Velî, enbiyânın derecesine ulaşabilir, hatta onun derecesinin üstüne de çıkar, zirâ velâyet, nübüvvetten üstündür, çünkü velî mukarrebûn meleklerin hususiyetlerinden olan kerâmet vasıtası ile haber verir’ derler*”⁶⁷ şeklindeki bir tezvîrattan ibarettir. Bu, büyük bir iftiradır. Bu güruh-tan (sufilerden) böyle bir söz sadır olmamıştır. Bilakis, onların söyledikleri şey şudur: Velayet de, keramet de Nebi (sav.)’nin mucizelerinin cümlesindedir. Dolayısıyla velî, bu şerefe ancak Nebi’ye tabi olmaya muvaffak olursa nail olabilir. Böylece Nebi (sav.), onun dininin kemalini sabit kılar. Sufilerin, “*Velayet, nübüvvetten üstündür*” sözlerinden kasıt, bir nebinin velayetinin, nübüvvetinden daha üstün olduğu gerçeğidir.⁶⁸

Turhan’ın on beşinci iddiası sufilerin, “*Velî, muhabbet, kalp saflığı ve ihlâsın kemâline ulaşınca artık ondan, namaz, zekât gibi zâhirî ibâdetler, emir*

61. Sinobî, *Hayâtü’l-Kulûb*, vr. 202a.

62. Ömer Fânî, *Samsâmü’l-Hisâm*, vr. 58b.

63. Sinobî, *Hayâtü’l-Kulûb*, vr. 207a.

65. İbn Arabî, *Fusûsu’l-Hikem*, 251.

66. Ömer Fânî, *Samsâmü’l-Hisâm*, vr. 58b-59a.

67. Sinobî, *Hayâtü’l-Kulûb*, vr. 207a.

68. Ömer Fânî, *Samsâmü’l-Hisâm*, vr. 58b-59a.

ve nehiyeler sakıt olur. İbâdet yerine tefekkür eder ve ona günah işlemek zarar vermez. Nebî (sav.)'in "Allah birisini sevdiğinde artık o kimseye günah zarar vermez" hadisinde buyurduğu gibi, büyük günahları işlemekle ateşe girmez' dedikleri yönündedir.⁶⁹ Bu iddia da diğerleri gibi iftiradır. Sufilerin söylediği şey şudur: Eğer akılları başlarından gider de akıl dairesinin dışına çıkıp, temyiz yeteneklerini yitirirlerse, tekliften muaf olurlar. Akılları başlarına gelip akıl dairesine geri döndükleri zaman, hükümler de geri gelir. Bu durum fıkıh kitaplarında şu şekilde kayıt altına alınmıştır: Eğer (aklı başından giden kimse), bu hâlde iken beş vakit namazı kazaya kalırsa, onları kaza etmesi vacip olur. Beş vakitten fazlası kazaya kalırsa kaza etmesi vacip olmaz. Bazen birtakım ehl-i heva kimselerden bu tür sözler meydana gelecek olursa o zaman ulemanın fetvasıyla, umanın kılıcı bunların üzerinde bulunsun. Zira bu, bir cihat ve bir gazadır.⁷⁰

On altıncı iddiasında Turhan, raks ve tevacüdü Samiri'ye dayandırmaya çalışmaktadır. Ömer Fânî Efendi'ye göre bu düşüncüyü Turhan şeyhi İblis'ten almıştır. Zira cumhur arasında şu söz meşhurdur: "Şeyhi olmayanın şeyhi İblis'tir."⁷¹

On altıncı iddiaya Fânî Efendi'nin cevabı şöyledir: Yazarın meseleyi karıştırdığında hiç şüphe yoktur. Sanki bunları şeyhi olan İblis'ten öğreniyormuş gibidir. İblis bile, "Şüphesiz ki ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım"⁷² dediği hâlde Turhan Allah'tan korkmadan, Yüce Allah'ın tüm evliyâsını tekfir etmektedir. İbn Hümam "İmâmet bâbı" başlığı altında şöyle demektedir: "İmâm Ebû Hanîfe ve Şafî'den, ehl-i kiblede olup, bid'at ehli olan hiç kimsenin tekfir edilemeyeceği hususu sâbit olmuştur."⁷³ Kat'i nasslarla bid'at ehli denilmek suretiyle muhâlefet etmelerine rağmen, bunlar içtihadî meselelerle ilgili olup, İslâm imâmlarının ittifakı ile küfrü gerektirmez. Ömer Fânî Efendi: "Hayret! Yazar hangi dine mensûb ki, Mu'tezilî olan Tartûşi'nin tefsirinde naklettiği isrâiliyât türünden sözlere dayanıp da bu seçkin kavmi (sufileri) tekfir etme cür'etini gösterip, "Bu, İmâm Mâlik, Ebû Hanîfe, Şafî ve Ahmed b. Hanbel'in mezhepleri (görüşleri)dir" diyor ve o imâmlara iftirada bulunuyor" diyerek Turhan'ın akıl, iman ve insaf ölçülerinden uzak değerlendirmeleri karşısında hayretini dile getirmektedir. Turhan Said b. Müseyyeb

69. Sinobî, *Hayâtü'l-Kulûb*, vr. 207a.

70. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 59a-59b; İdiz, *Ömer FânîEfendive Tasavvufa Dair Üç Eseri*, 242; Mülhid ve zındıklar hakkındaki benzer görüşler için krş., Süleyman Şeyhî, *Kösendilli Süleyman Şeyhi Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, (Erzurum: Ertual Yayıncılık, 2016), 360-368.

71. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 59a-60b; Sinobî, *Hayâtü'l-Kulûb*, vr. 208a.

72. 59. Haşr: 16.

73. bk. Münâvî, *Feyzû'l-Kadir*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), VI, 277.

(ra.)’den bu konu ile ilgili rivâyet edilmiş⁷⁴ dediği hadis-i şerif⁷⁵ hususunda yanılmıştır. Şüphesiz ki, o hadis-i şerif, ne mütevatir ne de meşhur bir hadis olup, ahad hadislerdendir. Küfür hususunda vahit haber ile delil getirmek cumhurdan hiç kimseye göre caiz değildir.⁷⁶

Turhan’ın on yedinci iddiası, “*Şüphesiz ki raks ve tevâciüd, kâfirlere has fiillerdir. Müslümân kimse, helal kabul etmeden işlerse, bu fiili ile kendisini kâfirlere benzettiğinden, fâsıklardan olur. Fakat bu fiilleri helâl sayıp da yaparsa o zaman kâfir olur ki, imânını ve nikâhını tazelemesi gerekir*” şeklindedir. Fânî Efendi’ye göre Turhan’ın söyledikleri yalandır. “Tevâciüd” kelimesi mutasavvıflara has olan istilahlardandır. Müslüman, sadece müşâbehet (benzeşme) ile tekfir edilemez. Bilakis bu ancak “teşabbüh” ile olur ki o da ancak niyet ve azmetmekle olabilir. Müslüman kimseyi, kâfirlere benzemeye niyetlenmekle itham etmekten tenzih etmek gerekir. Dolayısıyla bu küfür ithamı Turhan’a geri dönmüştür.⁷⁷

Turhan’ın on sekizinci iddiası, icra-yı zikrullah esnasında yapılan birtakım ritmik hareketlerin haramlığı ile ilgilidir. Usul kitaplarında zikredildiği gibi, bize mütevatir olarak nakledilen ve o dönemde kimsenin itiraz etmediği, sahâbenin üzerinde birleştiği icma’ dışındaki herhangi bir icma’, bunun haram olduğunun delili olamaz. Yukarıda bu konuda imamların icmâ’ı olmadığını öğrenmiş bulunmaktayız. Turhan ve benzerleri mezhep imamlarımıza iftira etmektedirler. İtham, iftira ve tekfirleri kendi boyunlarıdır.⁷⁸ Dolayısıyla, onların söylemediğini söyleyerek yalan konuşmaktadır. Bu küfür de yine onun boynunda kalmıştır.⁷⁹

On Dokuzuncu iddiasında Turhan, “*Alah’ın mescidlerinde onun adının anılmasını yasak edenden kim daha zâlimdir*”⁸⁰ ayet-i kerimesinde kastedilen manayı zorlama bir yorumla sufilere hamletmekte, onları şeytanlaştırmaya çalışmaktadır.⁸¹ İşin aslına bakılırsa sözkonusu ayet-i kerîmede buyurulduğu gibi, sâlih mutasavvıfların, Yüce Allah’ın mescidlerini imar etikleri açıktır. Raksın mübâh oluşu, sufilere semalarının haram şarkılardan olmayıp, Ahzab günü hendek kazılırken okunan mesnevi eraciz⁸² türünden olmasındandır.

74. Sinobî, *Hayâtü'l-Kulüb*, vr. 208a.

75. bk. Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, VI, 277.

76. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 60a-60b.

77. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 59a-61a; Sinobî, *Hayâtü'l-Kulüb*, vr. 208a.

78. “*Kem söz sahibine aittir*” (bk. Mehmet Boynukalın, “Sövm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2009, 37; 397-398).

79. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 61a-61b.

80. 2. Bakara: 114.

81. Sinobî, *Hayâtü'l-Kulüb*, vr. 209a.

82. Bütün mısraları aynı kâfiye ile biten veya her beyti kendi arasında kâfiyeli olan şiir nevi. Recez bahrinde kaside. İbrahim Mustafa ve Arkadaşları, *el-Mu'cemü'l-Vasit*, (İstanbul: Çağrı

Devranları ise raks değildir.⁸³

Yirminci iddia, “*Mutasavvıflar, Yahûdî, Hristiyan ve müşrikler gibi, Alah’ın kullarını, Allah’ın evlerinde O’na ibâdet etmekten men ettikleri hâlde, ıslah ehlinde olduklarını nasıl iddia edebilirler?*” şeklindedir. Turhan burada da iftira, yalan ve çarpıtmaya başvurmuştur. Sufiler söz, fiil ve hâlleri ile Allah’ın kullarını irşad etmektedirler. Yazarın, zikri sufilerce de harâm sayılan şarkı ile bir sayması realiteye aykırıdır. Zira mutasavvıflara göre, yazarın bahsettiği haram olan teğanni, kebairdendir. Onlar birçok mübah ve küçük günah-tan bile ictinab ederken, haram olan şarkıyı mübah saymaları düşünülemez.⁸⁴

Yirmi birinci iddia Turhan’ın zihin karışıklığının başka bir ürünüdür. “*Şeyâtinden maksadın insî şeyâtîn olması muhtemeldir. Bu şeyâtînler de mülhid Halvetiyye mutasavvıflarıdır ki, onlar cinnî şeyâtînlerden daha şerirdirler. Çünkü onlar, münkeri yani şerîatın kerih gördüğü şeyleri emredip, ma’rûstan yani şerîatın rızâ gösterdiği şeylerden de nehyetmek sûretiyle münâfıklar gibi insanları açıkça ilhâda davet ediyorlar*”⁸⁵ diyen Turhan akıl ve izandan yoksun bir tavır içindedir. Hâlbuki zikirle ilgili Kur’an-ı Kerim’de 256 ayet-i kerime serdedilmiştir. Üç ayet-i kerîmede “*zîkr-i kesîr*” vurgusu yapılmıştır.⁸⁶ Resulullah (sav.), zakirler ile ilgili bir kudsi hadis-i şerifte şöyle buyurmaktadır: “*Onlar öyle bir kavimdirler ki, onlarla oturan kötü (şâkî) olmaz.*”⁸⁷

Yirmi ikinci iddia Allah’ın zatı ile ilgilidir.⁸⁸ Daha önce müellif Ömer Fânî Efendi bu hususları detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Yazarın küfür ithamları kendi boynunadır.⁸⁹

Yirmi üçüncü iddiasında Turhan, “*Lâ ilâhe İllallâh*” ve “*Hû*” ve benzeri kutsi lafızlar sufilerce raks ile birlikte anarak kâfir olmuşlardır.⁹⁰ İmam Mâlik, Şafîî ve Ahmed b. Hanbel’e göre raks mübahdır.⁹¹

Yirmi dördüncü iddiasında Turhan, “*Allah, onları kıyâmet günü âmâ olarak haşredecek*”, “*Allah onun namazını kabul etmeyecek*”, “*Yüce Allah onun cesedine (öldükten sonra) kıyâmet günü bir yılanı ve bir akrebi musallat kılacak*”, “*Allah, onu kıyâmet günü hamim ile sulayacak*” sözleri ile Allah

Yayınları,1989), 330; Bekir Topaloğlu-Hayrettin Karaman, *Yeni Kâmus*, (İstanbul: Nesil Yayıncılık), 127.

83. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 61b.

84. Ömer Fânî, *age*, vr. 61b.

85. Sinobî, *Hayâtü'l-Kulûb*, vr. 209b.

86. bk. Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 22. bs., (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2016), 162-164.

87. Buhârî, *Daavât*, 67; Müslim, *Zikr*, 25; Tirmizî, *Zühd*, 62.

88. bk. Sinobî, *Hayâtü'l-Kulûb*, vr. 209b.

89. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 62a.

90. Sinobî, *Hayâtü'l-Kulûb*, vr. 209b.

91. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 62a-62b.

Teâlâ'ya iftirada bulunmuş, Hz. Allah adına hükümler vermiştir.⁹²

Turhan yirmi beşinci iddiasında Resulullah (sav.)'in şiir okuduğu, huzurunda okunan bir şiirden vecde gelip kendisinden geçtiği, rıdâsının omuzundan düştüğü ve ashab-ı suffa tarafından dört yüz parçaya bölünüp dağıtıldığı şeklindeki rivayetleri şiddetle reddeder. Bunları Resulullah'a isnad edilmiş iftira ve bühtanlar olarak ifade etmektedir. Sözlerinin devamında bu iddialarda bulunmanın sefihlik ve hafif akıllık olduğunu dile getirir.⁹³ Ömer Fânî Efendi, Turhan'ın bu ifadeleri ilesu-i edepte bulunduğunu dile getirir. Zira nübüvvet mişkâtından sâdır olan her şeyi aklımızla bilmemiz mümkün değildir. Bu hususta yegâne dayanak rivayettir. Bu durumda, şeriatın zahirine aykırı olmadığı müddetçe rivayeti kabul etmekten başka çaremiz yoktur.⁹⁴

Yirmi altıncı iddiasında Turhan, Ebû Hüreyre (ra.)'den rivayet olunan "Ümmetimden bir kavim çıkmadıkça kıyâmet kopmayacaktır..."⁹⁵ hadîs-i şerîfini sufilere yormaya çalışırken, şarihler sözkonusu rivayetin "*Hariciler*"⁹⁶ hakkında olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.⁹⁷

Yirmi yedinci iddia Turhan'ın "*Eğer denilse ki, kim devr ve raksı helâl sayarsa.*"⁹⁸ şeklinde devam eden sözlerinden oluşmaktadır.⁹⁹ Turhan bu konuda da icmanın aksine kendi reyî doğrultusunda bir yorum yapmıştır.¹⁰⁰

Yirmi sekizinci iddiasında Turhan, "*Her kim ayak hareketleriyle oynamak helâl ve ibâdetdir derse, şeriata göre buna ne müeyyide gerekir? diye sorarsan, cevaben, bu kimsenin imânını tazelemesi gerekir, derim*" şeklinde bir fetva vermiştir. Ömer Fânî Efendi'ye göre daha önce anlatılanlardan da sabit olduğu üzere, imamlara göre devran helaldir. Aynı şekilde raks da kerametleri inkâr eden Mûtezile'nin aksine, üç imâma göre helaldir. Bu sözleri ile Turhan, nefsinin küfrüne dair fetva vermiş olmaktadır. Daha da ileri giderek "*Onlar cehen-nemde sâir kâfirler gibi ebediyen kalacaktır*" demektedir. Fânî Efendi'ye göre Turhan'a şu darb-ı mesel ile cevap vermek gerekir: "*Kendi ellerini bağladı, ağzını da üfürdü (şişirdi).*"¹⁰¹

92. Ömer Fânî, *age.* vr. 62b.

93. Sinobî, *Hayâtü'l-Kulüb*, vr. 210a.

94. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 62b-63a.

95. Sinobî, *Hayâtü'l-Kulüb*, vr. 211a.

96. Dinî ve siyasî konulardaki aşırı görüşleri ve faaliyetleriyle tanınan fırka. (Bkz., Ethem Ruhi Fırlalı, "*Hâriciler*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16; 169-175.

97. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 63a-63b.

98. Sinobî, *Hayâtü'l-Kulüb*, vr. 212b.

99. Sinobî, *age.* vr. 212b.

100. Ömer Fânî, *Samsâmü'l-Hisâm*, vr. 63a.

101. Ömer Fânî, *age.* vr. 63a; İdiz, *Ömer Fânî Efendive Tasavvufa Dair Üç Eseri*, 249-250.

Sonuç

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de "ümmeden vasatan"/vasat bir ümmet öngörürken Peygamber Efendimiz (sav.)'den işlerin hayırlısının ortası olduğuna dair bir hadis-i şerif sadır olmuştur. Burada öngörülen vasat çizgisi sıradanlık olarak algılanmamalıdır. Belki zıt duygu ve düşüncelerin, zıt fitratların telifi olarak düşünülmelidir. Bu anlamda vasat olma hali bir zirveyi ifade eder. Kitap ve sünnet tarafından belirlenen bu ideal ve reel çizgi ifrad ve tefride savrulmalarla İslam'ın erken dönemlerinden itibaren ihlal edilmeye başlanmıştır. Bu biraz da insan fitratı ile ilgilidir. Aşırıktan kurtulmanın yolu Peygamber Efendimiz (sav.)'e tam ittibadır. "*Kim Resûle itaat ederse, muhakkak Allah'a itaat etmiş olur*" (4. Nisa: 8), "*Habibim de ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, hemen bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve suçunuzu örtsün, çünkü Allah çok yargılayıcı, çok esirgeyicidir*" (Al-i İmran: 31) ilahi buyrukları buna delildir. Bir gurup sahabe Resûl-i Ekrem Efendimiz'e gelerek ailelerinden ayrılarak, dünya işlerini tamamen terk ederek bütün zamanlarını ibadet ve taatla geçireceklerini belirtirler. Peygamber Efendimiz (sav.): "*Benim ahlakıma, ve benim yoluma uygun az amel, benim yoluma uymayan çok bir amelden daha hayırlıdır. Benim ahlakıma ve yoluma uymayan her bir hareket dalalettir, sapıklıktır. Her dalalet de cehennemde olur*" (Ebu Davud, Es-Sünne, 5.) buyurarak onları bu niyetlerinden meneder. Dindarlaşma hayatın güzelliklerini yaşamaya engel değildir. Allah'ın verdiği nimetler içinde helal olanlar keyfe kafidir. Hz. Peygamber dindarlaşmada bile aşırıya kaçmayı nehyetmiş ve "*Bazılarına ne oluyor ki benim ruhsat verdiğim bir hususu işitmelerine rağmen yerine getirmekten kaçınıyorlar! Sizin Allah'ı en iyi bileniniz ve O'ndan en çok korkunuz benim*" (Buhârî, İ'tisâm 5; Müslim, Fedâil, 127.) buyurmuş, hiç evlenmeme, bütün geceleri ibadetle geçirme ve ömrünün tamamında oruç tutma şeklinde bir dindarlık düzenlemesi yapmak isteyen üç sahabiye ikaz etmiştir. Kırış, XV/2, 2017, ss. 7- 41, s. 40.)

Ümmet içindeki aşırılık eğilimleri Peygamber Efendimiz (sav.)'in vefatından sonra daha da artış göstermiştir. İlk olarak halife seçimi önemli bir ihtilaf kaynağı olmuş ümmet-i Muhammedin ana gövdesinden ilk olarak kendisini "Şia" olarak adlandıran gurup ayrılmıştır. Şia, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Âişe annemiz gibi önemli sahabilere akıl, izan hatta iman ve insaf dışı bir saldırı başlatmış, onlara karşı hakaretamiz ifadeler kullanmışlardır. Bu olumsuz tavırlarını günümüzde de sürdürmektedirler. Mutedil ana gövdeyi temsil eden ehl-i sünnet sahabiler arasında hiçbir ayırım yapmayarak olgun bir tavır sergilemişler, tarihin derinliklerinde yaşanmış bu trajik olaylar için yargılayıcı tavırlardan uzak kaçmışlardır. Fakat ehl-i beyte yapılan haksızlıkları, onların yaşadıkları acıları hep hissetmişler, bu ihtilaflarda öteki taraf gibi gözükken Hz. Muaviye, onun aile efradı ve önemli kurmaylarının isimlerini yaygın olarak

çocuklarına vermeyerek o kesimi sessizce protesto etmişler, ehl-i beyt mensuplarının isimlerini ise çokça ve severek kullanmışlardır. Bilgece alınan bu tavrın temel esprisini beşinci raşid halife olarak kabul edilen Emevî Halifesi Ömer b. Abdulaziz şöyle ifade eder: “*Allah onların kanlarına elimizi bulaştırmadı, biz de dilimizi bulaştırmayalım.*”

İbn Teymiyye’den etkilenen bir başka grup ise hiç şüphesiz Vahhabilerdir. XVIII. yüzyıldan itibaren ehl-i hadis-selefiyye hattında ortaya çıkan Vahhabilik ile tekfirci jargon farklı bir boyuta bürünmüştür. Arabistan’ın Necd bölgesinden Muhammed İbn Abdülvehhab (ö. 1792) ile başlayan Vehhabilik akımı, tekfir unsurunun aşırı kullanımı ve bu yolla dışladığı kesimlere uyguladığı şiddet nedeniyle çoğu zaman Haricilik ile özdeşleştirilmiştir.

Abdülvehhab ve Vahhabilik tecrübesi, günümüzdeki tekfirci hareketler için önemli bir ilham kaynağı olmuştur. El-Kaide, Daiş gibi radikal tekfirci hareketlerin geliştirilip İslâm dünyasının başına musallat edilmesi açısından Afganistan cihadı önemli bir zemin teşkil etmiştir. Afganistan’da yıllarca Rus emperyalizmine başarılı bir cihad hareketi yürütmüşler bunda da muvaffak olmuşlardır. Fakat küçük cihad olan silahlı mücadeleyi kazanan mücahidler, nefisleri ile mücadele anlamı taşıyan cihâd-ı ekberi başaramamışlardır. Bu anlamda Peygamber Efendimiz’in Tebuk Savaşı dönüşünde söylediği: “*Küçük cihattan büyük cihada döndük. Büyük cihad, nefisle mücadeledir*” (Aliyyü’l-Kârî, *el-Esrâru’l-Merfûa*, s: 211/ 211; el-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, c: 1, s: 424-425/1362) hadîs-i şerifinin verdiği ulvî mesajı anlamaktan mahrum kalmışlardır.

Bu ifsad hareketleri ülkemizde de oldukça revaçtadır. Bir örnek olarak Hâlidîyye kolunun günümüzde de devlet ve millet bütünlüğünü sağladığını itiraf eden ve bundan rahatsız olan tasavvuf karşıtı görüşleri ile tanınan Ferit aydın Mustafa İslamoğlu’nun Süleymaniye Vakfı yayını olan “*Tarikatta Rabıta ve Nakşibendilik*”, isimli eserinde devletimizden “rejim” olarak bahsederek kendince küçümserken, PKK terör örgütünü “Kürt Gerilla Hareketi” olarak ifadelendirerek tarafını ortaya koymaktadır. Terör destekçisi yazara göre vahşi terör örgütünün bölgedeki en büyük rakibi Hâlidîlerdir. Yazar terör örgütünü aydınlanma hareketi olarak ifade ederken, tarikatları ve onların müntesiplerini gericilikle itham etmektedir. (İhanet kokan ifadeler için bkz., Aydın, 2000: s. 37, 45, 247, 256.)

Radikalliğin, marjinalliğin temelinde hep ayrılmak vardır. Sağduyudan uzak bir zihniyet hâkimdir. Çalışmamıza konu olan Nebi b.Turhan’ın ortaya koyduğu tekfirci dil de sağduyu ve itidalden uzak olup, aşırılığı besler niteliktedir. Çözüm ehl-i sünnet çizgisinde medeniyet perspektifi içinde yürüyerek sıratı’l-müstakim çizgisinden savrulmamaktır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Muhammed Raşid; “Osmanlı Toplumunda Selefi Düşüncenin Tipik Bir Temsilcisi Olarak Kadızadeliler”, *İlahiyat Akademi Dergi*, 1/ 1-2, (2015), s. 303-315.
- Aykaç, Mustafa; Tahâvî Bağlamında İki Farklı Hanefilik Okuması (Ekmelüddin el-Bâbertî ve İbn Ebi'l-İzz Örneği), *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, cilt: XVII, sayı: 33, s. 127-156.
- el-Bağdâdî; Ebu'l-Hasan, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Menkibeleri*, trc. A. Şener, M. R. Ayas, Ankara 1972.
- Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin: Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, haz., Rifat Bilge-İbnü'l-Emin Mahmud Kemâl İnal, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951.
- Boynukalın, Mehmet, “Sövme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37; 397-398. TDV Yayınları, İstanbul 2009.
- el-Cendî, Müeyyiduddin, *Şerhu Müeyyiduddin el-Cendî alâ Fusûsi'l-Hikem*, Dârü'l- Kü-tübü'l-İlmiyye, Beyrût 1971.
- Çelik, İsa, “İmam Rabbânî Perspektifinden İbnül-Arabî'ye Tenkidî Bir Yaklaşım”, *Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), 23, (2009), s. 149-179.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behram; *Sünen*, Dâru İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye, Rûya, 4. Beyrût.
- Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi, *Lemeât-ı Nakşibendiyye*, (Yazma) DTCF Kth. Yazmalar Bl., M. Ozak, I, No: 570.
- Müeyyiduddin el-Cendî; *Şerhu Müeyyiduddin el Cendî alâ Fusûsi'l-Hikem*, Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971, s. 99-106.
- Ertuğrul, İsmâil Fenni; *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî*, (haz. Mustafa Kara), İnsan Yayınları, İstanbul 1991.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, “Hâriciler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 16,169-175, TDV Yayınları, İstanbul 1997.
- Şerhu Risâleti Rûhi'l-Kuds*, Matbaatü Zeyd b. Sâbit, 1407/1986.
- el-Gurâb, Mahmud; *eş-Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin İbnü'l-Arabî*, 1411/1991. Dımaşk.
- el-Hanefî, Mustafa b. Süleyman Bâlizâde; *Şerhu Fusûsi'l-Hikem*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 2003.
- Hüveydî, Yahya; *Târihu'l-felsefeti'l-İslâmiyye fi'l-kâreti'l-İfrikîyye*, Kahire 1966.
- İbn Arabî; *Fusûsu'l-Hikem*, (trc. M. Nuri Gençosman), Ataç Yayınları, İstanbul 2007.
- İbrahim Mustafa ve arkadaşları; *el-Mu'cemü'l-Vasit*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.
- İbnü'l-Mülekkin el-Mısri; *Tabâkâtü'l-Evliyâ*, Beyrut 1406/1987.
- İdiz, Ferzende; *Ömer FânîEfendive Tasavvufa Dair Üç Eseri*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2009.
- İlhan, Avni; “Bâtıniyye”, *DİA* 1992, c. V, s. 190-194.
- Karadaş, Cağfer; *Muhyiddin İbn Arabî*, Kaynak Yayınları, İzmir 2008.
- Kâşânî, Abdurrezzak; *Tasavvuf Sözlüğü*, (çev. Ekrem Demirli), İz Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Kâtip Çelebi; *Keşfü'z-Zünnün en-Esâmi'l-Kütübî ve'l-Fünûn*, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.
- el-Kütübî, Mahmud Şâkir; *Fevâtü'l-vefâyât*, Beyrut 1974.
- Münâvî; *Feyzü'l-Kadîr*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 1994.
- Ocak, Ahmet Yaşar; “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızadeliler Hareketi”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, XVII-XXI, 1983, s. 208-225.
- es-Sinobî; Nebî b. Turhan b. Durmuş, *Hayatü'l-Kulüb*, Süleymâniyye Ktp., Süleymâniyye bl., nr. 703.
- Risâle fi vahdeti'l-vücûd*, Bayezit Devlet Ktp., Veliyüddin Ef., 1294. 48-49 s. nr. 4032.

Tahralı, Mustafa; “*Muhyiddin İbn Arabî ve Türkiye Tesirleri*”, *Endülüs'ten İspanya'ya*, TDV Yayınları Ankara 1996, s. 69-78.

Tek, Abdurrezzak; “İbnü'l-Arabî'yi Müdâfaa Amacıyla Kaleme Alınan Fetvâlar”, *Tasavvuf/İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2)*, yıl: 10 [2009], S. 23, s. 281-301.

Topaloğlu, Bekir ve Diğerleri; *Yeni Kâmus*, Nesil Yayınları, İstanbul.

Turan, Şerafettin; “Kemalpaşazâde”, *DİA*, 2002, c. XXV, s. 238-240.

Uludağ, Süleyman; *İbn Arabî*, Ankara 1995.

Yıldırım, Birol ve Diğerleri; “Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi'nin Rüya Kavramı ve Rüya Yorumu Hakkındaki Görüşleri”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/5/10,(2016),26-62.

Yılmaz, Hasan Kâmil; *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 22. bs., Ensar Yayıncılık, İstanbul 2016.

Yunus Emre; *Nasihâtler Kitabı (Risâletü'n Nushiyye)*, Haz. Ziya Avşar, Eskişehir 2013.

Ziyâ Paşa, *Endülüs Tarihi*, I-IV, İstanbul 1305.